

Kerényi Norbert *Bihari Gyuri*

A Berzsenyi Dániel Gimnázium közel volt hozzánk, a bátyám már oda járt, és így logikus volt, hogy 1934-ben, amikor rám került a sor, engem is oda írássanak be. Elértük az asztalt, ahol meg kellett mondani a nevünket, és meg kellett mutatni a bizonyítványokat, hogy az iskola polgárává váljunk. Elöttem egy magas, szőke, jó kinézésű fiú állt, három nő is elkísérte. Egyik az édesanyja, de ki lehetett a másik kettő? Egyikük azt mondta: „Tomi, biztos vagyok benne, hogy ebben az iskolában is te leszel a legjobb tanuló, mint az elemi iskolában.” Elhatároztam, hogy itt ő nem lesz a legjobb tanuló, mert én akartam ezt a helyet elérni. (A fiú a mai napig barátom, Lantos Tamás, akit Tom Lantos néven ismer a világ.) Körülbelül öt hellyel mögöttem ácsorgott a fiú, aki szintén feltűnt számomra, mert nemcsak az édesanyja, hanem az édesapja is elkísérte. Ez a fiú körülbelül olyan magas volt, mint én, igen kifejező, értelmes arccal. A beíratkozás befejeződött, a szülők elmentek. A félelemnek nyoma se maradt bennünk, amit akkor éreztünk, amikor először otthagytak minket a szülők az elemi iskolában. Az első nap mindenki oda ült, ahova akart, és ahol helyet talált. Másnap az osztályfőnökünk kialakította az ülésrendet. Az utolsó előtti padban a jobb oldalon ült a fiú, akit előző nap kinéztem magamnak: Bihari Gyuri. Hazamenés szempontjából az osztály két részre oszlott. A kisebb csoport a belváros felé tartott, a nagyobb csoport, főleg zsidó gyerekek, az ellenkező irányban, a Lipótvárosban laktak, amit ebben az időben Szent István városnak kereszteltek el.

Az első nap rövid volt, és két vagy három óra után hazaengedtek bennünket. Gyurihoz léptem és megkérdeztem, hogy akar-e velem hazajönni. Beleegyezett, s elindultunk. Először az elemi iskolai eseményeinkről beszélgettünk, de hamarosan a világpolitikára terelődött a szó. Mi várható Németországtól? Megérkeztünk hozzánk, utána hozzájuk, aztán ismét visszajöttünk, sétálva egyik helyről a másikra. Megosztottuk az aggodalmainkat és optimizmusunkat. Ezen az első napon csodálatos barátság kezdődött, ami sajnos csak hat évig tartott.

Míg énnekem a legfőbb célom az volt, hogy a legjobb diák legyek és a tanárim kedvében járjak, olyan sokat tanuljak, amennyit csak lehetséges, és megalapozzam a karrieremet, ő már ekkor is a saját terveit próbálta megvalósítani. Nem volt még teljesen biztos abban, hogy mit választ majd, de meglepő érettséggel jelentette ki, hogy csak azokra a tárgyakra összpontosít, amik őt érdeklik. Nem akart időt veszíteni a fizikára, matematikára vagy a latinra, ezekből csak annyit tanult, amennyi feltétlen szükséges volt, hogy átmenjen a vizsgán. A legszorongatóbb aggodalmunkat az okozta, hogyan birkózzunk meg a növekvő antiszemitizmussal. Az úgynevezett „*numerus clausus*” már érvényben volt, és zsidó diákok az egyetemre csak rendkívül korlátozott számban jutottak be. Még élénken éltek a környezetünkben a „Fehér gárda” szélsőséges akciói. Az első évben azonkívül, hogy minden nap hazakísértük egymást, gyakran a házi feladatokat is együtt készítettük el. Gyuri a Köz-

gazdasági Egyetemet nézte ki magának, mert a gazdaság érdekelte. Sokat foglalkoztunk a gondolattal, hogy ezt a háborút nagyon nehéz lesz túlélnünk. Nem Hitlertől és a náciaktól tartottunk. A zsidóüldözés kellemetlen volt ugyan, de nem is álmodtunk arról, hogy a 20. században tömeggyilkosság előfordulhasson. Gyakran tanakodtunk a tömegpusztító fegyverek és légítámadások súlyos hatásairól. Városokat tesznek a földdel egyenlővé. Rengeteg lesz a civil halott. 1938-ban, a müncheni egyezmény előtt, a háború elkerülhetetlennek látszott. A szobámban ültünk, a házi feladatot készítettük a következő napra. Minden jel arra mutatott, hogy hamarosan kitör a német–cseh háború. Majdnem biztosra vettük, hogy Magyarország sem maradhat ki belőle, nagy aggodalommal mérlegeltük a cseh messze hordó tűzértség kapacitását. A ceruzám hegye kitört, és az volt az érzésem, hogy nem érdemes kihegyezni, jön a háború, és mi mind meg fogunk halni. Gyuri próbált megnyugtatni – nehéz idők jönnek, de mi valahogy életben maradunk. A délután alatt többször visszakanyarodtunk ehhez a problémához, de azonkívül, hogy optimisták voltunk, nem találtunk semmiféle jó megoldást. A mérges gáz használata is az eszünkben járt. Jó ideig beszélgettünk ezekről a dolgokról, végül Gyuri azt javasolta, beszéljünk másról. Ő teljesen meg volt győződve arról, hogy a háborút túl fogjuk élni.

Nem írtam szombaton. Neki őszintén megmondtam, hogy utálok ezt a helyzetet. Azonkívül, hogy nem tudok jegyzetelni, bántott, hogy másmilyen vagyok, mint az osztálytársaim. Bár én voltam a jobb tanuló, és sokféle módon segítettem neki, a szombatokon ő segített engem, mindig megkaptam a jegyzeteit másolásra. S azt javasolta, hogy írjak szombatonként anélkül, hogy a szüleimnek megmondanám. Ez megoldaná a problémát anélkül, hogy a szülőknek rossz érzést okozna. Hiszen amit nem tudnak, az nem okoz rossz érzést. Ezt a baráti tanácsát számos alkalommal megismételte, különösen amikor háborúba kerültem Zipserral, az antiszemita tanárral, aki elhatározta, hogy kényszeríteni fog arra, hogy szombaton írjak. Mind a ketten hittünk Istenben. A nevelésem okán úgy gondoltam, hogy a vallás részletes szabályai szerint kell élni, hogy jó viszonyban legyek a „felső hatóságokkal”. Gyuri megközelítése pragmatikusabb volt. Úgy gondolta, hogyha néhány szabályt, amit ő választ ki, beart, akkor ezzel a Jóisten meg lesz elégedve.

Barátságunk tovább erősödött, amikor észre-

vétlen egy csoport közepén találtuk magunkat. Négy fiú és négy lány. Majdnem mindennap találkoztunk és nagyon jól töltöttük az időnket. A fiúk a Berzsenyi Dániel Gimnáziumba jártak, a lányok a Raskay Leába, csak Heller Ágnes tanult a Zsidó Gimnáziumban. Gyakran vártunk a lányokra az iskola előtt.

A négy fiú – Bihari Gyuri, Solt Jenő, Stiller Tibor és én – mind nagyon különböző személyiségjegyekkel rendelkezünk. Gyuri nagyon népszerű volt, könnyen barátkozó, szókimondó, vezető típus volt. Könnyen ismerkedett meg bárkivel, ő volt a kis csoportunk feje. Én félszeg, csendes tagja voltam csoportunknak. Nem könnyen ismerkedtem, különösen nem lányokkal. A tanulás érdekelt, igen stimulált az erős verseny az osztályunkban, és én mindent megtettem, hogy ennek megfeleljek. Solt Jenő idealista volt, az ő érdeklődése a könyvek és az irodalom felé tendált. Jobban vonzódott a lányok irányába, ő volt az egyetlen fiú a csoportban, aki már udvarolt – a csoportunk tagjának, Reichert Marinak. Stiller Tibor is komoly fiú volt.

Antal Marika valamennyivel fiatalabb volt a többiekénél, de mindig igyekezett lépést tartani velünk, mindenről volt véleménye, szívesen vitatkozott. A Klotild utca 10. vagy 12.-ben lakott. A ház éppen szemben volt a Grunddal. Marika édesapjának a foglalkozása – habár Marika elmondotta nekem – a számomra nem volt teljesen érthető. Többször is elmesélte nekem, de sohasem értettem meg egészen – 1950-ig, amikor is a legnagyobb meglepetésemre, a papa tartott előadást a Patológus Társaság nagygyűlésén. Gondolom, egy apa nem ijeszti meg a gyermekét azzal, hogy: „Kislányom, halott emberekkel foglalkozom, azokat boncolom.” Bodrogi Márta nagyon szép lány volt. Ezt tudta is magáról, de ennek ellenére, vagy ezzel együtt, nagyon jól kijött a társaság összes tagjával, mindenki nagyon szerette. Édesapja parlamenti gyorsíró volt. Heller Ágnes nagyon okos, helyes kislány volt, barátságos. Neki aztán határozott véleménye volt majdnem mindenről, és mindig el volt készülve arra, hogy megvédi, ha vitatják a nézeteit. Jól érvelt, s ha vitára került a sor, nem volt könnyű „ellenfél”. Az ő édesapja ügyvéd volt. A negyedik lány Reichert Mari volt. Halványabban emlékszem rá, mint a többiekre, lehetséges, hogy a Solt Jenő és az őközte levő kapcsolat miatt.

Rendszerint a Margitszigetre jártunk játszani és beszélgetni. A beszélgetések legalább olyan, ha nem fontosabbak voltak számunkra, mint a

játek. Az első vagy a második „rondóban” ültünk és vég nélkül beszélgettünk. (Rondónak hívták a sziget belsejébe vezető sétány két, kör alakú öblösödését, ahol padokat helyeztek el körben.) Gyakran a *Palatinus* strand parkolóhelyén, ahol akkoriban nem sok autó állt, teniszt játszottunk. Természetesen nem igazit, csak annak földi mását, a lábteniszhez hasonló labdajátékot. Szájtátva bámultuk az igazi teniszt is, de különösen az úszóversenyek és a vízipóló érdekelték. A belépők igen drágák voltak, ezért gyakran a kerítésen átmászva szöktünk be a tribünökre.

Gyuri vetette fel a kérdést, hogy mi lassan gyerekekből fiatalemberekké válunk, de a barátságunk a lányokkal semmivel se több, mint puszta pajtási kapcsolat. Úgy vélte, hogy a mi körünkben már udvarolni kellene a lányoknak. Mindannyian egyetértettünk vele. De rájöttünk a veszélyforrásra is, hogy ha mindenki ugyanannak a lánynak szeretne udvarolni, akkor ez elrontaná a barátságunkat, s kellemetlen légkört teremtene. Megpróbáltunk egy összejövetelet összehozni a lányokkal, és megkérni őket, hogy ők mondják meg, melyik fiúval járnának a legszívesebben. Az értekezlet nem bizonyult sikeresnek, mert senki nem akart nyilatkozni. Kivéve Antal Marikát, és ő sem volt biztos magában, mondván, hogy nem teljesen biztos, hogy kit szeretne, hogy udvaroljon neki, de talán úgy gondolja, hogy a Gyuri vagy Nori, azaz én. Mivel döntés nem született, Gyuri összehívott egy másik „közgyűlést” a lányok nélkül. Gyuri javaslatára elhatároztuk, hogy kisorsoljuk a lányokat. A neveket betettük egy kalapba, és mindenki kihálászott egy nevet – ez volt a döntés. Miután a döntés már megszületett, hogy ki kinek fog udvarolni, még azt kellett elhatározni, hogy hogyan is fogjuk ezt megcselekedni. Rám lett kiosztva, hogy felkutassam az irodalmat, pontosabban egy etikettkönyvet szerezni, hogy jól csináljuk a dolgunk, és ne kövessünk el hibát. Tudtuk, hogy ez sem tökéletes megoldás, mert az is könnyen előfordulhat, hogy a lány, aki ki lett sorsolva valakinek, az a szerencse fiát nem akarja. Mi figyelembe vettük ezt, de a sorsolásnak az az előnye is megvolt, hogy ebben az esetben a fiú azt válaszolhatja, hogy az elhatározás a sors útmutatása, és így a visszautasítás sokkal kevésbé lesz kellemetlen mindkét félnek. Ilyen és ehhez hasonló problémáink közben a németek elfoglalták Magyarországot 1944. március 19-én.

Az iskolát bezárták és elrendelték, hogy sárga csillagot kell viselnünk. Minden tulajdonukat

elvették, beleértve az édesapám könyvkereskedését. Hallottuk, hogy a deportálások elkezdődtek vidéken, és míg minenkünk halvány fogalmunk se volt, pontosan mit jelent ez az intézkedés, de afelől nem maradt kétségünk, hogy már az életünkre törnek. Elrendelték, hogy a budapesti zsidók költözzenek össze úgynevezett „zsidó házakba”. Mindannyian tudtuk, hogy ez a végső felvonás. Csoportunk még egyszer összejött, és mindannyian tudtuk, hogy ez lesz az utolsó alkalom a háború végéig. Kallós Anikó lakása Budán volt, a Margitszigettel szemben. Szép, kényelmes lakás. Jól emlékszem a rádiójukra, amit tudtuk, hogy – legalább egy időre – utoljára hallgathatunk, mert a zsidóknak a rádiókat és gramfonokat át kellett adni a hatóságoknak másnap. Megbeszéltük a helyzetünket, ránk telepedett a szomorúság és a pesszimizmus. Bár engem is ugyanaz a félelem fojtogatott, mint a többieket, próbáltam felvidítani a társaságot: „túl fogjuk élni” – hajtogattam. Megegyeztünk abban, hogy pontosan egy év múlva, akármerre is sodor minket a sors ezekben az időkben, össze fogunk jönni. A várhegyi alagutat jelöltük ki találkozóhelynek, mert azt gondoltuk, hogy ha a várost a háborús események részben vagy egészben elpusztítják, a Várhegy alatti alagút mindenképp megmarad. Mielőtt fölözöttünk volna, a lemezjátshoz, amit szintén másnap be kellett adni, lejátszottunk egy hanglemezt. Ravel *Bolerójára* esett a választás. Hallom ma is, amikor eszembe jut ez az utolsó találkozás.

A tanítás befejeződött. Tudtuk, hogy nehéz idők következnek – de hogyan tovább? Otthon nem ülhetünk tétlenül. Megkönnyebbültem, amikor Fish Adolf, a hittantanárom, akit a Zsidó Tanács futárszolgálatával megszervezésével bíztak meg, hívott Gyurit és engem, hogy lépünk be hozzá küldöncnek. Ez nagyon jól jött, mert igazolványt is kaptunk a stallumhoz, ami kijárára is jogosított. A munka könnyű volt. Leggyakrabban leveleket és kis csomagokat kellett különböző címekre elvinnünk.

A helyzettel nagyon meg voltam elégedve, egészen addig, amíg egy szerdai napon Fish tanár úr behívott az irodájába, és megkért, hogy vigyek el egy levelet a Svábhegyre Adolf Eichmann-nak. Én nem tudtam róla csak annyit, hogy a német hadsereg tisztje és egy „nagykutya”. Büszke voltam, hogy egy ilyen fontos levelet rám bíznak.

Amikor odaértem az épülethez, ami azelőtt egy szálloda vagy egy nagyobb klub lehetett, a

A baráti társaság 1943 augusztusában a Klotild u. 10.-ben (Antalék lakásán): az összes fiú ott volt, két lány hiányzott. Bal oldalon (csak félig látszik) Stiller Tibor, felette Kerényi (Kohn) Nori, hátul Bihari Gyuri, középen Antal Mari, jobbra Solt Jenő, a bal alsó sarokban Heller Ágnes. Másfél év múlva már csak Nori él a fiúk közül

kapuban két német katona állt. A levelet megmutattam, pillanatok alatt egy irodába vezettek, ahol szintén egy német katona ült egy íróasztal mögött. Gondoltam, hogy ez Eichmann, mivel szemmel láthatóan valami tiszti rangot viselt. Tévedtem, Eichmann segédtisztje fogadott. Az irodából egy ajtó nyílt, amin kopogott, és a levelet bevitte. Az iroda egyszerűen volt berendezve, íróasztal, előtte néhány szék, de nem mondta, hogy üljek le, állva vártam. Néhány perc múlva az ajtó kivágódott és Eichmann lépett ki. Középmagas férfi, elegáns tiszti ruhában. Eltorzult arccal üvöltött. Amennyire megértettem, a Zsidó Tanácsot szidta, fenyegette, majd visszament a szobájába és bevágta az ajtót. Ott álltam, de nagyon megijedve. Az arcában volt valami félelmetesen agresszív, ördögi kifejezés. Eichmann segédtisztje egy rövid levelet gépelt, amit visszavittem a Síp utcába.

Aznap éjjel elég nyugtalanul aludtam. Másnap reggel Fish tanár úr ismét egy levelet nyomott a kezembe, hogy vigyem el Eichmann-nak. Mondtam, hogy nem akarnám elvinni, mert olyan durva és ijesztő elbánásban részesültem. Fish tanár úr azt mondta, hogy nem kell aggódnom, ezúttal megadják a teljes összeget, amit kért. A mennyiségre nem emlékszem, de amerikai dollárról és aranyról volt szó.

A levelet most is átadtam, de ezúttal is ugyanaz történt. Az ajtó kipattant, és Eichmann, ha lehet, még ördögibb arccal és hangosabb üvöltéssel szitkozódott. Ha jól értettem, azt mondta, hogy „meg ne próbáljanak még egyszer ilyet csinálni. Nem fogja tűrni ezt a zsidó alkudozást.” Ezúttal a kiabálás még tovább tartott, és attól féltem, hogy meg fog verni.

De erre nem került sor, mihelyst visszaértem a Síp utcába, Gyurival megtanácskoztuk a dolgot, és úgy döntöttünk, hogy futári állásunkról lemondunk, és helyette elmegyünk dolgozni a Bohn-téglagyárba, ahol – lévén hogy egy hadiüzem volt – úgy éreztük, hogy változatlanul „biztonságban” leszünk.

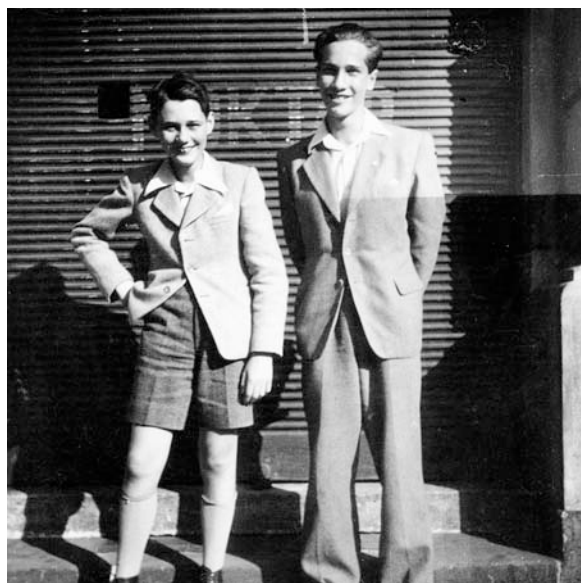
Ott állandóan kerestek munkásokat, olyan súlyos munkaerőhiány lépett fel, hogy még az sem számított, hogy zsidók voltunk. A reggelt együtt kezdtük, mert az volt a feladatunk, hogy egy lovat az istállójából felvezessünk a hegyre, ahol az agyagbánya volt. Nem volt könnyű feladat, mert a ló nem mindig akart elindulni. Túl nagy állat volt, semmi gyakorlatunk nem volt, hogy erélyesebbek legyünk vele szemben. Ilyen esetekben én húztam a lovat, Gyuri pedig lökdöste. A ló nem bánta ezt a viselkedést, nem rúgott. Így lassan-lassan feljutottunk az agyagbányába. A napok a téglagyárban egyhangúan morzsolódtak. Egy kis négykerekű targoncán a félkész téglákat arra a helyre vittük, ahol befejezték és kiszáritották őket.

A zsidók csak három órát mutatkozhattak a városban. Ez lehetetlenné tette, hogy munka után hazamenjünk – be kellett költöznünk a gyárba. Kettőnknek adtak egy kis szobát. A három óra kijárási lehetőségeket használva hét végén haza tudtunk menni. Egy ilyen alkalomból visszatérve, a szobánkat teljesen felforgatva találtuk, kevés holminkből majdnem minden eltűnt. A rádióink, a ruháink, sőt elvitték a sakk-táblánkat és a könyveinket is. Fogalmunk se volt arról, hogy ki tehette, de volt egy gyanúnk. S épp az a két fiú kért meg bennünket hétfő este, hogy jöjjünk ki velük sétálni, szívjunk egy kis levegőt. Felmentünk egy dombra a gyár mögött. Nagy érdeklődést és együttérzést mutattak, mondván, hogy nagyon meglepődtek, hogy ki tehetett ilyet a munkástársával. Megkérdezték, hogy mégis, kit gyanúsítunk? Az ösztön, ami oly sokszor segítségünkre volt a túlélésben, ismét működött. Azt feleltük, hogy halvány fogalmunk sincs, hogy ki tehette. A válasszal megelégedtek. Hamarosan befejeztük a sétát, és jó éjszakát kíván-

tunk egymásnak. A következő napon megbeszél-
tük a gyanúkat a munkástársunkkal, akivel ba-
rátok is voltunk – ő mondta, hogy ez a pár már
börtönben is ült betöréses lopásért. Feljelentet-
tük őket a rendőrségen, a holmijainkat meg is ta-
lálták náluk. A rendőrségen bevallották azt a ter-
vüket is, ha rájuk gyanakszunk, megölnék min-
ket. Mindketten az övükben hosszú konyhakése-
ket elrejtve jöttek a sétára. Azzal védekeztek,
hogy zsidókat megölni azokban az időkben in-
kább érdem, mint bűn.

Június 6-án van a névnapom. Ezen a napon el-
terjedt a gyárban az újság, hogy a szövetségesek
partra szálltak Franciaországban. Gyuri gratulált
nekem, mondván, hogy ennél szebb névnap-
ajándékot nem kaphattam volna, mint ezt a hírt. Azt
javasolta, hogy a névnapomat jövőre, és minden
következő évben velem fogja ünnepelni. A követ-
kező évben csak a sírját tudtam meglátogatni...

Igyekeztek a munkánkat jól végezni és a hét-
végekre rövid időkre hazajártunk. Hamis bizton-
ságérzetünk fejlődött ki, még valami kevés fize-
tést is kaptunk, ami jól jött az otthoniaknak is.
Kora júliusban az igazgató behívott bennünket,
és közölte, hogy tizenöt percünk van összecso-
magolni és felszállni arra a katonai teherautóra,
amelyik kint várakozik. A teherautó elindult a
bécsi országúton. Arra gondoltunk, hogy ez most
már a deportálás lesz. Gyurival megbeszéltük, ha
alkalmunk lesz, megpróbálunk leszökni a teher-
autóról. Erősen vigyáztak ránk, s szerencsére
nem volt alkalmunk szökni, mert ez inkább egy
mentőakciónak számított. A teherautó egymás
után állt meg az óbudai gyárak előtt, felvette a
zsidó munkásokat, aztán visszafordult, s elment
Csepelre. Itt a gyárakból összeszedett munkáso-
kat azonnali hatállyal beléptették a „magyar had-
seregbe”. Megalakították a 101/605-ös és a
101/606-os munkásszázadot. Mi a 101/605-ösbe
tartoztunk. A hadsereggel maradtunk 1944. ok-
tóber 10-ig. Erre a három hónapra mindig szere-
tettem emlékszem, mert nem számítva a veszélyes,
nehéz helyzetünket, barátságunk legszebb sza-
kasza közé tartozik. Lantos Tomi is ugyanebbe a
századba került. Mi hárman szövetséget kötöt-
tünk. A század többi tagja úgy is hívott bennün-
ket, hogy „a három testőr”. Mindenben segítet-
tük egymást, és mindenünket megosztottuk ma-
gunk között, akármelyikünk is kapott vagy szer-
zett valami ennivalót, az beadta a „kincstárba”.
Gyuri, aki a mi véleményünk szerint gazdasági-
lag a legképzettebb volt a hármunk közül, visel-
te a „kincstáros” tisztséget.

Bihari Gyuri 14 éves kora körül

Századunk a csepeli Weisz Manfréd-gyárban
kezdett el dolgozni, ami akkoriban a legnagyobb
fegyvergyár volt Kelet-Európában. A 101/605-ös
munkásszázad tagjai a legkülönbözőbb munkás-
rétegekből és korcsoportokból verődött össze.
Gyuri csodálatos egyénisége nemcsak a mi kis
csoportunk életét tette jobbá, hanem az egész
század magatartását befolyásolta. Például ő volt
az, aki megszervezte, hogy amikor egy bizonyos
mennyiségű napi munkát kellett elvégeznünk,
amit a század kevésbé erős és gyakorlott tagjai
csak lassabban tudtak teljesíteni, az egész század
addig maradt és segített, amíg mindenki be nem
fejezte a napi „adagot”. A *télachok* megszervezé-
sében Gyuri és én voltunk a két eminens. Egyál-
talan nem biztos, hogy én elég bátor lettem vol-
na, hogy egyedül meg merjem tenni. Az egész
század megkönnyebbült, amikor estére biztonsá-
gosan hazaértünk. Attól kezdve napi beosztás
szerint, jóformán mindennap egyikünk vagy má-
sikunk *télachon* volt. Arra vigyáztunk, hogy
legalább egyikünk ott maradjon, hogy ha valami
gikszer csapna be, ki lehessen védeni. Egyszer
nem tudtam visszaérni estére, mert a vasútvona-
lat egy légitámadás megbénította. Gyuri és Tomi,
akik a beosztásunk szerint a századdal maradtak,
megakadályozták, hogy a szakaszunk jelentsen
engem. Egy másik légitámadás egyik szakaszun-
kat betemette az óvóhelyen. Az emeletes ház rá-
juk omlott. Kétségbeesetten próbáltunk segíteni,
és kiánsni a túlélőket a romok alól. Tudtuk, hogy
jó néhányan még élhetnek, hallottuk is a segítség-

get kérő kiáltásaikat. Ahogy ástunk és ástunk, megérkezett a légitámadás második hulláma. Mindenki próbált fedezékbe bújni. Én egy tehergáton alá vettem magam. Gyuri kiabálni kezdett velünk: „Gyáva senkik vagytok!”, nem érti, miért gondoljuk azt, hogy a mi életünk többet ér, mint a bajtársainké, akik a mi segítségünk nélkül megfulladnak. Erre a felszólításra tizenegyen visszajöttünk, és folytattuk a mentést, annak ellenére, hogy a bombák potyogtak körülöttünk. Öt bajtársunkat sikerült élve kihúzni. Sajnos hét bajtársunk addigra már halott volt.

Új századparancsnokot, egy Almássy nevezett kaptunk, akit mint háborús bűnöst végeztek ki 1945 júniusában. Nemcsak a munkásszázadokat, de a rendes katonai egységeket is állandó félelemben tartotta. „A korsó addig jár a kútra, amíg el nem törik.” Csepelre való visszatérésünk után sokkal közelebb kerültünk az otthonunkhoz, és az első vasárnap után elhatároztuk, hogy hazamegyünk. Nem alkalmaztuk a szokásos óvatossági rendszabályokat, s egyikünk se maradt a századnál a helyzetre vigyázni. Kétséges, hogy ez segített volna bármit. Almássy parancsnoksága alatt új ellenőrzési módszereket vezettek be, és a létszámot napközben többször ellenőrizték, akkor is, ha nem voltunk munkára vezényelve. Ennek következtében „lebuktunk”. Büntetésként több szakaszban szörnyű verést kaptunk, amit szerencsésen túléltünk. Részben ennek a verésnek az eredményeképpen elhatároztuk, hogy a hadsereget végérvényesen otthagyjuk. Október 10-én elszöktünk, de nem sok időnk maradt arra, hogy élvezzük az otthont, mert öt nappal később, október 15-én Horthy elhatározta, hogy Magyarország kilép a háborúból, és fegyverszünetet kért az oroszoktól – de mint tudjuk, ennek az lett a vége, hogy a magyar Nyilaskeresztes Párt átvette a hatalmat. A nyilasok megtámadták a zsidó házakat. Ebben a szörnyű viharban Gyuri és én elvesztettük egymást. Nem tudtam, hogy Gyuri hol van, egészen 1945 januárjáig.

Ekkor a Vilmos császár úton, nem messze a mi „főhadiszállásunktól” jött velem szemben. Természetesen mind a ketten nagyon boldogok voltunk. Fegyelmezni kellett magunkat, mert én *nyilas-egyenruhában* voltam, ő meg civilben, tudtuk, hogy minden sarokból figyelhetnek bennünket.

Ebben az időben nőttön-nőtt azoknak a száma, akik már tudták, hogy a háborút elvesztették. Még a Nyilaskeresztes Párt tagjai, sőt vezetői soraiban is le-leesett a tantusz. Jerecián Ara György, a VI. kerületi nyilas főkörzet veze-

tője, a magyarországi Nyilaskeresztes Párt egyik alapító tagja is felismerte, hogy Németország a háborút elvesztette. S még az is földeregett benne, hogy azokat, akik fontos tisztséget töltöttek be a fasiszta mozgalomban, felelősségre fogják vonni. Sohasem beszéltem vele erről, de feltételezem, hogy elhitte a saját propagandájukat, és úgy gondolta, hogy amikor az orosz csapatok zsidó tábornokok vezetése alatt elfoglalják a várost, ha ő megment 5-600 zsidót, ezzel jóváteszi a bűneit, és megmenekül a felelősségre vonás alól. Még az is lehetséges, hogy hirtelen rájött arra, hogy a nyilas mozgalom és a zsidóüldözés nem helyes. Annak az eldöntését, hogy melyik elgondolás a helyes, nem tudom eldönteni.

Jerecián Ara Györgynek sok ideje nem maradt, sürgősen hozzáfogott egy tétel zsidó megmentéséhez. Valahonnan ismerte dr. Völgyesit, aki neves pszichiáter hírében állt Pesten. A terv megvalósítására a Zichy Jenő utca 1. számú házat választották ki, ahol Völgyesi lakott. A pszichiáternek természetesen sok orvos ismerőse és barátja volt, akik azt remélhették, hogy a rövid időt, ami még a nyilas uralomból hátra van, a VI. kerületi Nyilaskeresztes Párt védelme alatt fogják átvészelni. E célból Jerecián Ara György vezénylete alatt orvosi rendelőintézetet alapítottak. Létjogosultságát és biztonságát a nyilas belügyminiszter engedélye biztosította. Evés közben nő meg az étvágy, az első sikeres lépés után Jerecián testvér még nagyobb horderejű gondolatot próbált megvalósítani. Az ostrom után a kezembe került egy beadványa, amelyben belügyminiszteri engedélyt kért, hogy egy hasonló típusú rendelőintézetet a város minden kerületében megalapítson. Az érv az volt, hogy a zsidó vagyion nemzeti kincs, a zsidó orvosok vagyona a tudás, és ezt a nemzet érdekében ki kell használni. Felajánlotta, ha ilyen szervezésre engedélyt kap, akkor ő elvállalja e tudás nyilas érdekért történő hasznosítását.

Az utolsó nyilas razziát átélve, amelyben egyedül nekünk sikerült elbújni a házból atyám könyvüzletének maradékai között (lám, a könyvek nem csak szellemileg védenek), édesanyám leült az egyik bőröndre és sírva fakadt. Azt mondta, hogy mi meneküljünk, hagyjuk ott őket, próbáljunk elbújni, mert még fiatalok vagyunk, ők már eleget éltek, és nem akarnak nekünk nehézséget okozni – csak menjünk és próbáljuk saját magunkat megmenteni. Bátyám távollétében én voltam a „rangidős” tizenhat éves korommal. Elhagyjuk a lakást olyan gyorsan, ahogy lehetsé-

ges! – adtam ki a parancsot. Szüleim, öcsém és nővérem hamarosan velem együtt ki is osont a házból, ahová hamarosan visszajöttek a nyilasok, hogy mindent kiraboljanak. Szerencsésen bekerültünk egy svájci védett házba, mert mi is vetünk úgynevezett „Schusspassot”. Ez időlegesen megoldotta a pusztá létünk kérdését, de még egy váltás fehérenemű sem volt velünk, ezért öcsém és én elhatároztuk, hogy visszamegyünk a lakásba és a legszükségesebb dolgokat megpróbáljuk elhozni. Becsomagoltunk négy bőröndöt és két hátizsákot, és elindultunk a svájci védett ház felé, ahol szüleinket hagytuk. Próbáltuk elkerülni a főutcákat, hogy ne találkozzunk razziával, azonban arról nem tudtunk, hogy a Vadász utcai üvegház körül nyilas pártszolgálatosok keringtek, hogy megakadályozzák a svájci konzulátus elérését, ahol lehetőség adódott svájci menlevélhez jutni. Minket is megállítottak. A papírjaim teljesen rendben voltak. Nevem Ifj. Lófő Balla Mihály, az apám neve Idősebb Lófő Balla Mihály, az édesanyám neve Nemeskúti-Guthy Zsuzsanna, születtem 1929. szeptember 18-án, vallásom református. „Miatyánk, ki vagy a mennyekben...” Az öcsém zavarban volt, mert az ő papírjait csak néhány nappal előbb vásároltam meg, és nem tudta kifogástalanul a leckét.

A nyilas azt a nem teljesen illogikus kérdést szögezte nekünk: hova visszük ezeket a bőröndöket és a hátizsákot? Az életünk függött attól, hogy a helyes választ megadjam. Néha az ember kisebb bűn bevallásával a súlyosabbtól megmenekül. Azt válaszoltam, hogy a bőröndöket a zsidóknak visszük a svájci védett házba. Ettől a nyilas haragra gerjedt, de azért megkérdezte, hogy miért. Azért, mert megfizetnek érte, és nekem és a szüleimnek pénzre van szükségünk. Ennivalóra kell a pénz. Kiabált velünk, és azt mondta, ha ilyesmin még egyszer rajtakap, a zsidók közé „vág”. Jóságos nyilas volt, mert átnyújtotta a névjegyét azzal, hogy másnap keressük meg az V. kerületi Nyilaskeresztes Párt központjában, mert segít tisztességesebb pénzkereset után nézni. Ha a bőröndöket kinyitják, legfelül látták volna édesapám imakönyvét, taleszát és még sok minden mást, ami kétséget kizáróan megmutatta volna, hogy mi utunk igazi célja.

A házban egy viszonylag kis szobában tizenhét embernek kellett elférnie. A hely zsúfoltsága és a kényelmetlenségek mellett egyre inkább arra a meggyőződésre jutottam, hogy ez a hely nem biztonságos. Amikor a holmijainkért visszamenünk, Balla Mihály barátom mesélte nekünk,

hogy a velünk szemben levő lakóházban, a Zichy Jenő utca 1.-ben egy nyilas rendelőintézet áll szervezés alatt. Akkor nem tulajdonítottam ennek jelentőséget. Amikor láttam a svájci védett ház rendkívül rossz helyzetét, megemlítettem édesapámnak, akiben, annak ellenére, hogy igen rossz idegállapotba került, felötlött, hogy unokahúga, dr. Kálmán Irén orvos ebben a házban lakik. Feltehetőleg mint orvos már kapott is beosztást, és talán tudna nekünk segíteni, hogy mi is bejussunk.

Gyalog körülbelül egy félóra alatt elérkeztem a Pozsonyi útról a Zichy Jenő utcáig, a kapuban azonban egy őr állt, nyilas-zöldben és talpig géppisztolyban. Megállított, mert senkinek sem lehet bemenni ebbe a házba. Megpróbáltam elmagyarázni, hogy édesapám unokahúga lakik ebben a házban, nagyon fontos üzenetet hoztam a számára. Semmi nem segített. „S ha adnék 1000 pengőt, lehetséges lenne-e bemenni?” „1000 pengőért be lehet menni” – és kinyújtotta a kezét a pénzéért. „Momentán most nincs nálam, akkor fogom odaadni, amikor kijövök a házból, dr. Kálmán Iréntől fogok kölcsönkérni.” Kicsit gondolkodott. Mint később kiderült, ő volt a viceházmester a házban, és dr. Kálmán Irént jól ismerte. Bebizonyítottam, hogy ahol ő áll, az az egyetlen kijárat, tehát amikor kijövök, oda kell adjam neki a pénzt. Kálmán Irén segítségével Jerecián Ara György, a rendelőintézet igazgatója beleegyezett, hogy édesapám, édesanyám, nővérem és öcsém, velem együtt, felvételt nyerjenek a házba. Kifele menet a segéd-házfelügyelő ott állt a kapuban. „Adja ide a pénzemet!” – nyújtotta a kezét. Bevallottam, hogy nincs pénzem. „Te büdös zsidó, lelőlek, mint egy kutyát!” Én is visszategeztem, mondtam, hogy „Ne lőjj le! Először is van 300 pengőm, amit most rögtön odaadok neked. Másodszor, az igazgató testvér már felvett az intézetbe, és biztos vagyok benne, hogy bajba jutsz, ha az intézet egy alkalmazottját lelövöd. Harmadszor, mi ide beköltözünk, és attól kezdve minden hétfőn 100 pengőt fogok neked fizetni, amíg a teljes összeget ki nem egyenlítem.” Rövid gondolkodás után ezt a megoldást elfogadta. Odaadtam neki a 300 pengőt és hét, egyenként 100 pengőről szóló kötelezvényt. Édesapám éjjeliőr lett a rendelőintézetben, édesanyám a mosodába került, a nővérem a konyhába kapott beosztást, én és az öcsém légógyorssegély-csapatosok lettünk. Ez azt jelentette, hogy szürke nyilasegyenruhát kaptunk. Már az első nap, amikor vételezni mentem, akadt egy problémám. A pa-

rancsnok testvér elküldött a titkárnőjéhez, hogy állítson ki a részemre egy „nyílt parancsot”. A titkárnőnél ott voltak az adataim, megírta a nyílt parancsot, és én elindultam. Már messze kerültem a háztól, amikor a nyílt parancsot közelebről megnéztem. Rémülten láttam: „Ezen nyílt parancs felmutatója, Kohn Norbert testvér a VI. kerületi Nyilaskeresztes Párt szolgálatában dolgozik és ezen minőségében 24 órás kijárási engedélye van. Kérem összes közegeinket, hogy értékes munkájában támogassák. Kitartás! Éljen Szálasi! Jerecián Ara György VI. kerületi főkörzetvezető”

Az út hazafelé tartó részét amilyen gyorsan csak tudtam, „lábujjhegyen” tettem meg. A parancsnok testvérnél jelentkeztem, és megkértem, hogy valamilyen más néven szeretném a nyílt parancsot.

Karácsony tájkán azt hallottuk, hogy az oroszok a várost már teljesen körülvették. Az ostrom teljes erővel elkezdődött. Az addig könnyű munkánk nagyon nehezzé vált. Beosztásunk három műszakra tagozódott. Nyolc órát aludhatunk, nyolc órát kint kellett állni az utcán szolgálatban, nyolc órát pedig készenlétben.

Mindig nagyon aggódtam öcsém, Ervin miatt. Középiskolás koromban sok könyvet olvastam, és ezek bizonyos mértékig befolyásolták a gondolkodásomat és cselekedeteimet. Hasonlóképpen befolyásoltak a filmek is. Az 1940-es években láttam a *Kék csillag* című filmet. Három testvérről szólt, akik nagyon szerették egymást, s mindhárman beléptek a francia idegenlégióba. Ennek az volt az oka, hogy gazdag nagynénikéjüknek, aki nevelte őket, volt egy értékes gyémántja, amit megmutatott nekik. Közben egy pillanatra a villany kialudt, mire világos lett, a gyémánt eltűnt. Természetesen csak egyvalaki vehette el, de a három testvér egymástól függetlenül elhatározta, hogy magára vállalja, fedezni akarván egymást. Mindhárman bevalló „búcsúlevelet” írtak, és beálltak az idegenlégióba. Az idegenlégió katonai akciói során a legidősebb és legfiatalabb testvér meghalt. Ezt a történetet a mi családunkra kivetítve mindig azt hittem, hogy mivel én vagyok a középső testvér, én fogok túlélni. A bátyám már német koncentrációs táborban volt, nem tudtam tenni semmit sem érte. Arra gondoltam, hogy talán meg tudom változtatni az eseményeket, amiket a könyvben olvastam, és megpróbálok mindent megtenni, hogy legalább az öcsémet életben tartsam. Mivelhogy meg voltam győződve arról, hogy velem nem tör-

ténik semmi rossz. Ezzel a hittel intéztem el, hogy az öcsém a házban maradjon, és helyette én csináltam „két műszakot”. Teljesen tisztában voltunk az ostrommal járó veszélyekkel, hiszen az embereink közül jó néhányat bombák és ágyútűz következtében veszítettünk el. A városban gyilkoló nyilasok azonban ennél nagyobb veszélyt jelentettek. Volt köztünk egy idősebb, körülbelül negyven év körüli férfi, akinek katonai múltja is volt. Ő megszervezett egy csoportot fiatalemberekből. Még a ház lakói sem tudtak róla. Ez a katonaviselt férfi kijelentette, hogy habár ebben a pillanatban biztonságban vagyunk, de amikor a front keresztülmegy rajtunk, a nyilasok megpróbálnak kivégezni bennünket – hogy legalább azt a céljukat elérjék, hogy a zsidókat kiirtsák. Ha ránk kerül a sor, meg kell hogy tudjuk védeni magunkat. A csoportnak nem az volt célja, hogy megtámadjon bárkit is vagy elősegítsük Budapest felszabadítását, hanem hogy harcoljunk az életünkért, hogyha a kivégzés veszélye fenyeget. Körülbelül harmincan voltunk ott, a parancsnokunk igen ügyesen tárgyalt, és vásárolt a teljesen demoralizált németektől körülbelül negyven puskát, négy géppisztolyt viszonylag nagy mennyiségű munícióval. Ezenkívül körülbelül száz kézi gránátot. Az óvóhelyként és kórházként is szolgáló pince felett volt egy tágas üzlethelyiség, Haas és Czizek, nagyobb mennyiségű cseh ólomkristály edénnyel és egyéb apróbb ajándéktárgyakkal. Az árunak a nagy részét elvitték, és így elég helyünk volt, hogy ott összejöjjünk minden nap, s valami kiképzést kapjunk. Egy ilyen gyakorlat alatt Jerecián testvér valamilyen oknál fogva feljött a pincéből, és belépett az üzlethelyiségbe. Rettenetesen megijedtünk. Ha megöljük, végünk van, ha nem, akkor lehet, hogy ő intéz el minket. Szerencsére bizonytalankodtunk néhány pillanatig, és ő kezdett el beszélni. Azt mondta, hogy nagyon örül, hogy így lát minket, mert esetleg szüksége lesz ránk, mielőtt az ostrom befejeződik. Ugyanis igen valószínű, hogy mielőtt a nyilasok kiürítenék Budapestet, egy csoportot küldenek a kórház zsidó beosztottai likvidálására. Ha nem tudja meggyőzni őket, hogy hagyjanak minket békén, akkor nagyon is szüksége lesz a segítségünkre. Ki is dolgozott egy tervet erre az eshetőségre. A kórház műhelyében megfelelő nagyságú acéllapokat vágatott és ezzel vonatta be az íróasztalát. Ha a kivégző részleg az irodájába megy, megpróbálja meggyőzni őket, hogy hagyjanak minket békén, de ha nem sikerül, számít ránk. Az irodája természetesen a pin-

cében volt és körülötte más irodák és nyílások voltak. A terv szerint nekünk a környező irodákban és nyílásokban kellett elhelyezkedni. Ha rágyújt egy cigarettára, az jel lett volna a számunkra az azonnali tüzelésre. Az íróasztal acéllapjai parancsnokunkat megvédték volna. Szerencsére erre nem került sor. Két nappal azelőtt, hogy a város pesti oldala felszabadult volna, az oroszok gyorsan nyomultak előre. A kivégző csoport meg is érkezett. Minket azonnal az állomáshelyünkhöz rendelték, és vártunk. Körülbelül tíz perc vitatkozás után a csoport elvonult. Parancsnokunk elmondta nekünk, hogy sikerült őket meggyőzni, hogy ezek a zsidók feltétlenül szükségesek a testvéreik életben tartására, és ha megölnék minket, azokat is megölik.

Ezt az incidenst követő második napon az oroszok teljesen elfoglalták a város pesti oldalát, és mi megmenekültünk. A kórházat az orosz parancsnokság azonnal átvette, a nyilaskeresztek helyett sarló és kalapács került a kapura. Nyílt parancsaink helyett orosz nyelvű igazolványokat kaptunk, és a kórház működött tovább.

Ez volt az én nyilas-egyenruhám története. Eközben Gyuri egy unokatestvérével a Vilmos császár út 18-as házban rejtőzködött, hamis papírokkal – mint sietve elhadarta. Még annyi időnk sem volt akkor, hogy a részleteket megbeszéljük. Én úgy gondoltam, hogy a nyilas kórház, ahol én voltam, az biztonságosabb, mint az ő jelenlegi búvóhelye. Kértem, hogy jöjjön át hozzánk az unokatestvérével együtt. Azt mondta, hogy meggondolja a dolgot, s még meg kell hánynia-vetnie az unokatestvérével is, aztán meglátjuk.

Január 11-én, sajnos, találtam egy halott lovat. Normális körülmények között ez egy szerencsés ajándék. Ezekben a napokban már semmi ennivalónk nem volt, így a darabokat kivágtam a lóból, amit még meghagytak. Talán ez volt a legszerencsétlenebb véletlen, ami valaha is ért. Édesanyám azt mondta, hogy csinál nekünk faszírtot, és Gyuri, aki éppen eljött, hogy az átköltözést megbeszéljük, felajánlotta, hogy hozzájárul a lakomához azzal, hogy kenyeret hoz. Mondtam neki, hogy nem kell nekünk a kenyér, és próbáltam rábírní, hogy maradjon, ha másra nem is, arra gondolva, hogy az ágyútűz olyan erős volt, hogy minden lépés veszélyesnek látszott. Azonban akik Gyurit ismerték, tudják, hogy ha már ő elhatározott valamit, azt nagyon nehéz volt megváltoztatni. Elment, és soha nem jött vissza. Mint később megtudtam, a Liszt Fe-

renc téren lőtték le razziázó nyilasok, akik a pékség előtti sorban állók között keresték a Birodalom ellenségeit. Így szakadt vége a gyönyörű barátságnak, és ez lett a vége a nemes lelkű és tehetséges fiatalembernek. Gyakran tépelődöm azon, ha nem találtam volna azt a lovat, talán akkor nem ment volna kenyérért, és megmaradhattott volna.

A háború végére megbeszélte találkozóra senki nem jött el. A négy fiúból én maradtam meg egyedül. A négy lányból hárman túléltek. Bár az alagútban nem találkoztunk, megkerestem őket. Egy ilyen alkalommal beszéltem Heller Ágnessel és Bodrogi Mártával, aztán elvesztettük egymást. Bodrogi Márta férjhez ment egy ékszerészhez, és kiment vele Brüsszelbe. Heller Ágnesről azt hallottam, hogy cionista lett és alijázott Izraelbe. Az egyetlen, akiről végig tudtam, hogyan alakul az élete, az Antal Marika volt, egy osztálytársamhoz ment férjhez, Pesten maradt. Nem volt köztünk szoros kapcsolat, ha Budapesten jártunk, meglátogattuk őket.

Több mint ötven év telt el, amikor egy alkalommal Antal Marika elmondta, hogy olvasta a Heller Ágival készült „interjúregényt”, s abban az én nevem is meg van említve. Akkor fedeztem fel, hogy mégsem ment Izraelbe, hanem Magyarországon maradt, és híres filozófus vált belőle. A nevével ez alatt az ötven év alatt jó néhány-szor találkoztam, sőt nem egy cikkét olvastam is. De nem azonosítottam a kislánnyal, akit ismerem, aki épp olyan volt, mint mi. Hiszen az volt az értesülésem róla, hogy ő Izraelben él... Sajnos a „felfedezésem” csak az elutazásom előtti napon történt, de utána egy pár napra Torontóban is találkoztunk. Visszaemlékeztünk az időkre, amelyet együtt töltöttünk, különös tekintettel Bihari Gyurira, aki az én legjobb barátom és az ő első, gyerekkori szerelme volt.

1945 januárja óta a sorsot és magamat vádoltam, hogy azt a lovat megtaláltam. Heller Ági tőlem függetlenül tudta, hogy Gyuri nemcsak miattunk ment el azért a kenyérért, hanem elsősorban az unokatestvére miatt, aki nagyon éhes volt. Ez a késői vallomás, legalább részben, megkönnyítette azt a terhet, ami azóta nyomja a lelkemet. Ágnesnek jelentős szerepe van abban, hogy elkezdtem írni ezeket a történeteket. Ő figyelmeztetett arra, hogy ha nem mondom el őket, mindez eltűnik, amikor én is „eltűnök”.